

Simone Weil

*Wat zij nalaat
voor een seculiere wereld*

Jan Mulock Houwer

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoud

Wat je gezaaid hebt... 9

Voorwoord 13

Bewustzijn 16

Drie aspecten 16

Gelijkheid en ongelijkheid 18

Drie dimensies 20

Twee realiteiten 22

Waarheid en werkelijkheid 25

Menszijn 27

Openheid en evenwicht 27

Leren en denken 30

Inspiratiebronnen (1925-1937) 36

Alain en Descartes 37

Marx 40

Proudhon 45

La Boétie 47

Tussen anarchisme en totalitarisme 50

Mystieke ervaringen in 1935 en 1937 53

Tolstoj 55

Wat we van de geschiedenis kunnen leren 58

Het belang van wortels in heden en verleden 58

Anders kijken naar de geschiedenis 58

Leerelementen in de geschiedenis	60
Revoluties en oorlogen	62
Kolonialisme	63
Er zijn grenzen	66
Blinde vlek	69
<i>Een nieuwe wending (1938-1942)</i>	71
Beperkingen van het rationele denken	71
Mystieke ervaring in 1938	72
Kantelmoment	73
Personalisme	74
Nieuw inzicht	75
Confrontatie	76
<i>Waar strijden wij voor (1943)</i>	79
Verplichting en rechten	80
Ethische en morele waarden	81
Culturele voedingsbodem	82
<i>Waarom geworteld zijn zo belangrijk is (1943)</i>	83
De metafoor van Plato	83
Het effect van de secularisatie	84
Gebrek aan evenwicht	85
Subjectief beleven en feitelijk gebeuren	86
Het gevaar van ontworteling	87
<i>Waar te beginnen (1943)</i>	89
De individuele mens en de verplichting	89
Essentiële behoeften	90
De noodzaak van evenwicht	92
Motivatie	94

Obstakels 97

- Tweedeling in de maatschappij 97
- De bureaucratie 98
- De gecentraliseerde eenheidsstaat 100
- Subjectieve beleving en onlustgevoelens 102
- Omgaan met identiteit 103
- Propaganda, reclame en nepnieuws 106

Nieuw perspectief 108

- Uitgangspunten in de visie van Simone Weil 108
- De noodzaak van een differentiatie in waarden 110
- Een ander uitgangspunt voor de economie 113
- Opleiding en sociale mobiliteit 116

Relevantie voor deze tijd 120

- Een veranderende wereld 120
- Het antwoord van Simone Weil 124
- Aandachtspunten 129

Noten 133

Bibliografie 141

Voorwoord

‘Haar hele leven is eigenlijk een zoektocht naar de ziel.’ Aan het woord is de Chinees-Franse dichter/schrijver François Cheng³ in een recent boek over dit onderwerp waarin hij expliciet verwijst naar het gedachtegoed van Simone Weil. Bij nadere kennismaking met deze bijzondere filosofe trof me de gelijkenis met de vijf jaar jongere Etty Hillesum⁴. Beiden stamden uit een intellectueel gezin met een seculier joodse achtergrond en in beide gevallen waren de moeders van Russisch-joodse origine. Het zou kunnen verklaren waarom beiden een gevoeligheid bleken te hebben voor enerzijds de voorouderlijke traditie van filosofisch nadenken over zowel de profane als de sacrale kant van het leven en anderzijds voor mystieke ervaring. Dat laatste wordt door Weil transcendent en door Hillesum immanent beleefd. Beiden hebben een sterk rationeel gekleurd eerste deel van hun leven gekend en een sterk spiritueel/religieus gekleurd tweede deel. Beiden zijn door iets sterkers dan zichzelf op de knieën gegaan en dat betekende een kentering in hun leven. Beiden hebben veel van hun gedachteleven in brieven neergelegd en voor beiden geldt dat wat er van hun hand aan geschreven teksten bekend is, door anderen na de oorlog postuum is uitgegeven en van titels voorzien. Beiden zijn voortijdig in hetzelfde jaar gestorven, helaas nog voordat hun bijzondere inzichten tot volle wasdom hebben kunnen komen.

Dit boek gaat over Simone Weil die als filosofe haar

tijd ver vooruit was en in haar tijd volstrekt uniek. Zij die vanaf heel jong de waarheid als roeping ziet, is de enige in haar discipline die die durft te zoeken op het grensvlak van enerzijds het verstandelijk analyseren en interpreteren en anderzijds het subjectieve beleven, op dat van enerzijds onze manifeste en anderzijds een andere niet-manifeste werkelijkheid, op dat van enerzijds cognitief en anderzijds intuïtief leren en denken. Het een kan niet zonder het ander in haar optiek, want alleen op die grensvlakken is de werkelijkheid en daarmee de waarheid te ontdekken. Dus moet alles worden onderzocht en geen middel daarvoor geschuwd. Haar denken is rigoureuus cartesiaans, maar daarnaast is er continu een grote gevoeligheid voor het appel op haar van de medemens en de mensheid in nood aanwezig.

Zij die de waarheid zoeken zullen dat niet alleen moeten overdenken, maar het zelf moeten en willen ondergaan is haar overtuiging. Dat brengt haar van Marx tot Christus. Met de intensiteit van een ware Tolstoj gaat ze die hele weg totdat ze moegestreden in 1943 in een sanatorium in Engeland het leven laat. In datzelfde jaar laat buiten haar weten haar spirituele zus Etty Hillesum met wie ze zoveel gemeen heeft, het leven in een gaskamer in Auschwitz. Zij die dat overleefd hebben, zoals de Oostenrijkse psychiater Viktor Frankl, hebben kunnen zien dat alleen mensen voor wie iets in hun ogen hun leven betekenis gaf, in staat waren hun menselijkheid te bewaren. Precies dat zijn we in de visie van Simone Weil aan de mensheid verplicht. Maar daarvoor moeten we anders kunnen denken, ook om in de meest kritieke omstandigheden de juiste keuzes te

kunnen maken en daarvoor de broodnodige motivatie te kunnen vinden.

In dit boek gaat het over wat deze visie, die zij in haar ultieme levensjaar tegen wil en dank op schrift stelt, zou kunnen betekenen in de seculiere wereld van vandaag.

Bewustzijn

Hoewel de mens als één geheel geïncarneerd is kunnen er in zijn bewustzijn drie aspecten, drie dimensies en twee werkelijkheden herkend worden. De drie met elkaar verweven aspecten zijn die van lichaam, geest (brein) en ziel. De drie dimensies zijn de horizontale in onze alledaagse leefomgeving van het hier en nu en de verticale in enerzijds het kenbare van het verleden en anderzijds het onbekende van de ons omringende wereld en dus ook van de toekomst. De twee werkelijkheden zijn die van onze manifeste wereld en de niet-manifeste realiteit waaruit de schepping voortkomt.

Drie aspecten

Het lichaam is het eerste waarvan de mens zich na zijn geboorte bewust wordt, en wat hem in al de veranderingen ervan met de tijd en de daarbij behorende behoeften zal blijven bezighouden. Het bewustzijn van de geest (brein) ontwikkelt zich later en berust op het rationele denken en de daarmee verbonden taligheid om dit uit te drukken. Het bewustzijn van de ziel berust op gevoeligheid. Het rationele denken en de taligheid hebben daar geen toepassing. Simone Weil geeft van deze aspecten geen duidelijke definities. De Chinees-Franse dichter François Cheng (1929) die haar werk zorgvuldig bestudeerd heeft, geeft om die reden daaraan ruime aandacht. In zijn boek over de ziel stelt hij dat het hele leven van Simone Weil getuigt van een zoektocht

naar de ziel en zegt daarover: waar “de geest datgene in ons is wat maakt dat we kunnen denken, redeneren, begrijpen, organiseren, uitvoeren en bewust onze ervaringen verzamelen zodat we met elkaar met taal kunnen communiceren”, is “de ziel datgene in ons wat maakt dat we kunnen verlangen, voelen, ontroerd worden en resoneren”. Ook ligt volgens hem in de ziel het vermogen om alles wat we diepgaand beleefd hebben ons te blijven herinneren; en dat geldt vooral voor dat wat kan verbinden door affectie en liefde, zelfs als het daarin diep begraven of onbewust gebleven is, of kan verwonden door het traumatische effect van een ervaring. Bijna terloops voegt hij hieraan toe: “Ik zou heel goed een paar ‘kernachtige’ formuleringen kunnen bedenken zoals: ‘de geest redeneert, de ziel resoneert’, ‘de geest raakt in beweging, de ziel raakt in ontroering’, ‘de geest communiceert met taal, de ziel verbindt zonder woorden’, ‘de geest *yang* mannelijk, de ziel *yin* vrouwelijk’.” Zelf zou ik daar nog aan toe willen voegen: ‘de geest is gericht op het kwantificeerbare, op efficiëntie en op succes, de ziel is gevoelig voor het kwalitatief beleven en voor levensbeschouwelijke betekenis’. Voor beide is het gevoel van gelukkig zijn (wat veel mensen als een levensdoel zien) een afgeleide daarvan.

Voor Simone Weil is de ziel fundamenteel voor het bestaan, en is de combinatie van lichaam en geest (brein), die zij de Persoon noemt en waarvan het zelfbeeld het ego is, essentieel voor ons functioneren in het bestaan. Ten aanzien van het waardeverschil tussen ziel en Persoon stelt ze dat de ziel als fundament van het bestaan meer dan de Persoon als speler in het bestaan, de inner-